

Δ1

Καλημέρα σας....

Σας ευχαριστούμε για την πρόσκληση και τη φιλοξενία.

Δ2

Θα ρίξουμε λοιπόν ματιές σε εκδοτικές και τυπογραφικές ιστορίες μέσα από τις συλλογές του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου του ΜΙΕΤ, το οποίο ιδρύθηκε το 1980 από τον Μάνο Χαριτάτο και το Δημήτρη Πόρτολο και το 2009 ενσωματώθηκε στο Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης.

Δ3

Στις συλλογές του ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ υπάρχει πλούσιο υλικό που σχετίζεται με τυπογραφικά και εκδοτικά θέματα. Στο τμήμα Αρχείων φυλάσσονται αρχεία εκδοτικών οίκων, εκδοτών, τυπογράφων, λιθογράφων και άλλων σχετικών ειδικοτήτων, όπως του Κάρολου Τσίζεκ, του Βασιλείου Παπαχρυσάνθου, του Στέφανου Πάργα, του Βλάση Γαβριηλίδη, του Χρυσόστομου Γανιάρη, του Πλάτωνος Πετρίδη, του Εμμ. Κάσδαγλη, του Νάσου Δετζώρτζη, του Νικόλαου Κοτζιά, Έλκα-Ασπιώτη, Κείμενα, Λέσχης του Δίσκου και άλλων καθώς και πολλά αρχεία λογοτεχνών που συνδέονται με εκδοτικούς οίκους. Σε αυτά μπορεί κανείς να βρει μακέτες και σχέδια εκδόσεων, τυπογραφικά δοκίμια με διορθώσεις, συμβόλαια συγγραφέων με εκδοτικούς οίκους, αλληλογραφία μεταξύ εκδοτών και λογοτεχνών και πολλά άλλα ενδιαφέροντα τεκμήρια.

Δ4

Στη Βιβλιοθήκης ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ φυλάσσονται 137.000 τίτλοι εντύπων του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα που φωτίζουν και σκιαγραφούν την ελληνική τυπογραφία και τον εκδοτικό χώρο. Ξεχωρίζει η συλλογή των εκδοτικών καταλόγων, οι οποίοι καλύπτουν το διάστημα από το 1838 ως σήμερα και αριθμούν 4000 τίτλους. Ο παλιότερος εκδοτικός κατάλογος στα ελληνικά που έχουμε στη Βιβλιοθήκη είναι ένα μονόφυλλο διπλής όψης του 1838, που βλέπουμε στη διαφάνεια, που περιλαμβάνει τα έργα του Κωνσταντίνου Κούμα. Στον κατάλογο αναφέρονται οι τίτλοι των έργων, το έτος έκδοσης τους, το σχήμα, η διαθεσιμότητα, η τιμή τους, καθώς και οδηγίες πληρωμής.

Δ5

Οι ειδοποιήσεις και αποδείξεις συνδρομών των περιοδικών και των εφημερίδων, καθώς και τα τιμολόγια των τυπογραφείων, των εκδοτικών οίκων, των βιβλιοπωλείων, των λιθογραφείων αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για την πορεία και την ιστορία τους. Επιπλέον αποτυπώνονται ποικίλα οικονομικά στοιχεία, ενώ καταγράφονται και πληροφορίες για τους συνδρομητές. Ακόμα οι αγγελίες εκδόσεων είτε ως μονόφυλλες ειδοποιήσεις, είτε καταχωρημένες στον ημερήσιο τύπο και άλλα έντυπα όπως διαταγές, διαφημιστικά ημερολόγια τσέπης αποτελούν πηγές πληροφοριών για τις τυπογραφικές και εκδοτικές επιχειρήσεις,

και τις δραστηριότητές τους. Τέλος, στους χώρους του ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ φυλάσσονται αντικείμενα από την ιδιωτική συλλογή του Μάνου Χαριτάτου όπως τυπογραφικά μηχανήματα, τυπογραφικές κάσες και συρτάρια, τυπογραφικά στοιχεία και εργαλεία.

Δ6

Θα δούμε τώρα μερικά ενδιαφέροντα τεκμήρια από τις συλλογές του ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ σχετικά με το θέμα.

Το τυπογραφείο της Κέρκυρας συστάθηκε το 1798. Τύπωνε στα ιταλικά, στα ελληνικά και στα γαλλικά και παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε, διέθετε σημαντική ποσότητα και ποικιλία στοιχείων και ικανό αριθμό πιεστηρίων και βοηθητικών εργαλείων. Οι εκδόσεις του κάλυπταν όλες τις κατηγορίες εντύπων με τα μονόφυλλα να υπερτερούν. Τα μονόφυλλα εξυπηρετούσαν διοικητικές κυρίως λειτουργίες με σκοπό την ενημέρωση των πολιτών -είτε με ανάγνωση είτε με τοιχοκόλλησή του μονόφυλλου. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα 150 αντίτυπα μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες όλου του νησιού. Σύμφωνα με την «Ελληνική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα» από τα 48 μονόφυλλα στα ελληνικά - που εκδόθηκαν το 1801- τα 40 τυπώθηκαν στο τυπογραφείο της Κέρκυρας. Ένα τέτοιο βλέπουμε στη διαφάνεια.

Δ7

Την περίοδο 1811-1820 ελληνικά περιοδικά και εφημερίδες εμφανίζονται στην Ευρώπη. Το 1811 εκδόθηκε ο *Ερμής ο Λόγιος* του Άνθιμου Γαζή στη Βιέννη, το πρώτο και μακροβιότερο έντυπο των προεπαναστατικών χρόνων. Το 1813 εκδόθηκε ο *Ελληνικός Τηλέγραφος* του γιατρού Δημήτριου Αλεξανδρίδη, το μόνο προεπαναστατικό έντυπο που διατηρήθηκε και μετά την έναρξη του Αγώνα. Στη Βιέννη, πάλι, εκδόθηκε το 1817 ο *Φιλολογικός Τηλέγραφος*.

Το 1819 εκδόθηκε στο Παρίσι η *Αθηνά* από τον Παναγιώτη Ιωαννίδη τον Σμυρναίο. Η αναγγελία της έκδοσής της είχε δημοσιευτεί στον *Λόγιο Ερμή*. Ο Ιωαννίδης κατηγορήσε τον *Λόγιο Ερμή* ότι έπαιξε ρόλο στην απόφαση να μην κυκλοφορήσει η *Αθηνά* στην Αυστρία, με συνέπεια την οικονομική ζημία του εκδότη. Κατόπιν τούτου ο Ιωαννίδης διέκοψε την *Αθηνά* και προχώρησε στην έκδοση του *Μουσείου*. Έχει ενδιαφέρον το εξής: στο περιοδικό *Μουσείον* περιέχεται ένας κατάλογος ξένων επιστημονικών ιδρυμάτων και ελληνικών σχολείων μέσα και έξω από τον ελληνικό χώρο, στα οποία ο εκδότης είχε πρόθεση να αποστέλλει το περιοδικό δωρεάν. Και τα δύο περιοδικά, *Αθηνά* και *Μουσείον*, εμφανίστηκαν και διακόπηκαν μέσα τον ίδιο χρόνο.

Τον ίδιο χρόνο (1819) εκδόθηκε η *Μέλισσα* του Σ. Κονδού στο Παρίσι και η *Καλλιόπη* του Παναγιώτη Κοδρικά στη Βιέννη. Οι δύο αυτές αντίπαλες ιδεολογικά εκδόσεις, σταθεροποίησαν την έκδοσή τους μέχρι το 1821.

Σε αυτές τις προσπάθειες οι εκδότες αντιμετώπιζαν μεγάλες δυσκολίες ως προς την εξασφάλιση συνεργατών, συνδρομητών και οικονομικών πόρων, αλλά και στη διακίνηση των φύλλων. Η έναρξη του Αγώνα σήμανε τη διακοπή τους και

ανέδειξε την ανάγκη να ιδρυθούν εφημερίδες και περιοδικά στο ελληνικό έδαφος. Είναι βέβαιο όμως ότι αυτοί οι τολμηροί εκδότες βοήθησαν να αναπτυχθεί ο Τύπος του Αγώνα. Το ΕΛΙΑ προχώρησε σε ανατύπωση αυτών των περιοδικών πολύ πριν ξεκινήσουν οι ψηφιοποιήσεις.

Δ9

Το 1838 στο τυπογραφείο του Νικόλαου Παπαδόπουλου στην Τρίπολη τυπώνεται το πρώτο ελληνικό βιβλίο με εικόνες, τα «*Άσματα Πολεμιστήρια*», του Παναγιώτη Τσοπανάκου. Ο τυπογράφος από μεράκι ενσωμάτωσε 1 σκίτσο του ποιητή και 3 λιθοχαραγμένες εικόνες από τον αγώνα του 1821. Ωστόσο αυτό έκανε τη δαπάνη της έκδοσης υπέρογκη και ανάγκασε τον τυπογράφο να μην συμπεριλάβει τον κατάλογο των συνδρομητών της έκδοσης, όπως ο ίδιος ομολογεί στο εκδοτικό του σημείωμα.

Δ10

Το 1855 συστάθηκε στην Αθήνα, το βιβλιοπωλείο Νάκη και χαρακτηρίστηκε από τον Κορομηλά ως το αρχαιότερο ελληνικό βιβλιοπωλείο. Ανέπτυξε σπουδαία εκδοτική δραστηριότητα και φαίνεται ότι διέθετε και τυπογραφικές εγκαταστάσεις. Τον Σεπτέμβριο του 1874 εξέδωσε την περιοδική ενημερωτική έκδοση για το βιβλίο, την *Εφημερίδα των Βιβλιόφιλων* που θέλησε να συνεχίσει το *Μηνιαίο Δελτίο Ελληνικής Βιβλιοπωλησίας* του Καρόλου Wilberg. Το βιβλιοπωλείο φαίνεται ότι λειτουργούσε μέχρι το 1880 περίπου και αποτελούσε και ένα από τα πέντε συνήθη σημεία πώλησης της *Εφημερίδος* του Κορομηλά. Διέθετε βιβλία στα ελληνικά, γαλλικά, αγγλικά, ιταλικά και γερμανικά ποικίλης θεματολογίας, όπως ήταν και οι εκδόσεις του.

Δ 11

Τον 19^ο αιώνα οι φωτογραφικές τεχνικές επέβαλαν για την προστασία και ανάδειξη της φωτογραφίας την επικόλλησή της σε ένα χαρτονάκι, το verso, που συνέδεσε την τέχνη του φωτογράφου με του λιθογράφου και έγινε το μέσο προβολής των φωτογραφικών οίκων. Τη δεκαετία του 1860 οι ελληνικοί φωτογραφικοί οίκοι για τον σχεδιασμό και την εκτύπωση των χαρτονιών, απευθύνονταν σε λιθογραφεία του εξωτερικού καθώς η άνθηση των ελληνικών λιθογραφείων καταγράφεται προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Τα ξένα λιθογραφεία δεν είχαν στην αρχή τυπογραφικά στοιχεία με ελληνικούς χαρακτήρες και έτσι τύπωναν στα ελληνικά με λατινικούς χαρακτήρες. Διατηρούσαν μια σειρά από κλισέ για τα verso των ελληνικών φωτογραφείων: πανομοιότυπες όψεις με ίδιο διακοσμητικό σχέδιο και ίδια γραμματοσειρά και μόνη αλλαγή την επωνυμία του φωτογραφείου. Όταν εμφανίστηκαν τα ελληνικά λιθογραφεία διατήρησαν τα κλισέ των ξένων με μικρές μεταβολές στο σχέδιο. Μια τέτοια περίπτωση είναι για παράδειγμα τα verso του φωτογραφικού οίκου του Αναστάσιου Γαζιάδη όπου το σχέδιο του βιενέζικου εκδοτικού οίκου Μπέρναλντ Βαχτλ αντιγράφεται από το λιθογραφείο Κορδοπάτη.

Δ12

Ο εκδοτικός οίκος του Νικόλαου Τζάκα ιδρύθηκε το 1876. Ο Νικόλαος Τζάκας υπήρξε βιβλιοπώλης αλλά κυρίως εκδότης και ειδικεύτηκε στις εκδόσεις πανεπιστημιακών συγγραμμάτων, μελετών και διατριβών. Εισήγαγε έναν νέο αέρα στην παραγωγή, στοιχειοθέτηση και σελιδοποίηση των επιστημονικών συγγραμμάτων, δίνοντάς τους μια πιο ελκυστική εμφάνιση. Αργότερα ασχολήθηκε με την έκδοση σχολικών βιβλίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν ασχολήθηκε καθόλου με τη λογοτεχνία και τις τέχνες. Το 1914, ο νεαρός υπάλληλός του Στέφανος Δελαγραμμάτικας έγινε συντάκτης του, και η επιχείρηση Τζάκας και Δελαγραμμάτικας έκλεισε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 συμπληρώνοντας 115 χρόνια δημιουργικής παρουσίας.

Δ 13

Οι πρώτες Ελληνίδες που δραστηριοποιήθηκαν στον χώρο των περιοδικών εκδόσεων ήταν κυρίως εκπαιδευτικοί και παιδαγωγοί που συμμετείχαν σε αυτές ως συγγραφείς άρθρων. Με αργά βήματα εισχώρησαν στον εκδοτικό χώρο και έγιναν επιχειρηματίες και εκδότριες. Στις 8 Μαρτίου 1887 η Καλλιρόη Παρρέν, γεμάτη περηφάνια, παρακολουθούσε από το παράθυρο του γραφείου της στην οδό Μουσών, τη σημερινή Καραγεώργη Σερβίας, την πώληση του πρώτου φύλλου της *Εφημερίδος των Κυριών*. Τα 3.000 αντίτυπα του πρώτου φύλλου εξαντλήθηκαν μέσα σε μία ώρα, το ίδιο και η ανατύπωση που ακολούθησε, με τιράζ 7.000 φύλλα. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Μέσα σε ένα τέταρτο η άσπρη τετράφυλλος εφημεριδούλα εκυμάτιζεν επάνω σε κάθε τραπέζι σαν σημαία λευκή». Η *Εφημερίδα των Κυριών* έγινε ένα από τα κυριότερα και μακροβιότερα γυναικεία έντυπα της εποχής και τυπωνόταν στο τυπογραφείο του Παρασκευά Λεώνη.

Δ 14

Η παλιότερη βεβαιωμένη χρονολογία λειτουργίας της εκδοτικής επιχείρησης του Γεωργίου Φέξης είναι το 1890, παρόλο που στο διακριτικό αναγράφεται ως έτος ίδρυσης το 1886. Το 1901 διέθετε και ιδιόκτητο τυπογραφείο. Ο Φέξης ήταν ο πρώτος εκδότης που δημιούργησε στην ελληνική βιβλιαγορά τις θεματικές σειρές. Αυτή η καινοτομία ήταν ουσιαστική στην παραγωγή και στη διακίνηση του βιβλίου. Το χαμηλό κόστος παραγωγής τους, συνέπεια της τυποποίησης, οδήγησε στη μείωση του κόστους αγοράς αλλά και στη βελτίωση της αισθητικής εμφάνισης των βιβλίων. Επιπλέον ο Φέξης δημοσίευε περισσότερο από κάθε άλλον Έλληνα εκδότη διαφημιστικές καταχωρήσεις στον Τύπο. Ακόμα, ενσωμάτωνε στις τελευταίες σελίδες κάθε βιβλίου πλήρεις καταλόγους των εκδόσεων του και μάλιστα με περιλήψεις για κάποιες από αυτές, ενώ ήταν ο πρώτος που διέθετε τον κατάλογο και χωριστά. Οι άλλοι εκδότες της εποχής παρέθεταν 2-3 σελίδες στο τέλος των βιβλίων ή έβαζαν στο οπισθόφυλλο μερικούς τίτλους, μια τακτική που ακολουθείται και σήμερα με άλλη μορφή. Τέλος, ο Φέξης ήταν ο πρώτος εκδότης που καθιέρωσε το σύστημα των δόσεων στις πληρωμές.

Δ 15

Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ο Στέφανος Πάργας διηύθυνε τον εκδοτικό οίκο Γράμματα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Εξέδωσε τα περιοδικά *Γράμματα* και *Παναιγύπτια* και πραγματοποίησε δεκάδες εκδόσεις βιβλίων και περιοδικών. Στην έκδοση «Η πλαζ» του 1933, συναντάμε τον Πάργα με τον Αντώνιο Σαρρή, ως διευθυντές και των εκδόσεων Publicitas. Στο αρχείο του, που φυλάσσεται στο ΕΛΙΑ, υπάρχει αλληλογραφία των συνεργατών των περιοδικών *Γράμματα* και *Παναιγύπτια* με τον Στέφανο Πάργα, κείμενα που δημοσιεύθηκαν στα περιοδικά ή αυτοτελώς από τις εκδόσεις Γράμματα, έργα ζωγραφικής και σκίτσα που δημοσιεύθηκαν κυρίως στα *Παναιγύπτια*, φωτογραφίες των διανοομένων που συνεργάστηκαν με τα περιοδικά και δημοσιεύματα με αναφορές στην εκδοτική δραστηριότητα του Στ. Πάργα.

Δ16

Το αναγνωστικό *Οι τρεις φίλοι* της Γαλάτειας Καζαντζάκη εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1914 για να χρησιμοποιηθεί ως επίσημο διδακτικό εγχειρίδιο. Ο βιβλιοδέτης Μιχάλης Μαντζεβελάκης κατηγόρησε την Καζαντζάκη ότι τύπωσε το βιβλίο σε συνεργασία με τον βιβλιοπώλη Κορνάρο, ενώ εξουσιοδοτημένος ήταν ο ίδιος. Η υπόθεση έφτασε στον εισαγγελέα, ο οποίος διέταξε να κατασχεθούν τα κλεψίτυπα τυπογραφικά φύλλα. Η αντιπαράθεση είναι χαρακτηριστική της εποχής καθώς οι εκδόσεις των σχολικών βιβλίων αποτέλεσαν πεδίο συγκρούσεων και ανταγωνισμών ανάμεσα στους εκδοτικούς οίκους.

Δ17

Το 1926 κυκλοφόρησαν από τον εκδοτικό οίκο Ελευθερουδάκη οι τρεις τόμοι της σειράς «Οδηγοί του ταξιδιώτου» με γενικό τίτλο «Ελλάς». Υπήρξε η πρώτη και για πολύ καιρό η μοναδική έκδοση αυτής της κατηγορίας. Αυτή η τουριστική έκδοση με 500 εικόνες, 5 χάρτες και 12 σχεδιαγράμματα εντός και εκτός κειμένου ήταν αποτέλεσμα της αγάπης του Κώστα Ελευθερουδάκη για τη φύση και τον εκδρομισμό. Στον πρόλογο του πρώτου τόμου αναφέρεται ότι η επιμέλεια, διάταξη και η εικονογράφηση του Οδηγού έγινε από τον ίδιο. Το 1930 οι οδηγοί αυτοί κυκλοφόρησαν σε 8 μικρότερα τεύχη ανά περιοχή, με περιορισμένες πληροφορίες και λιγότερες εικόνες. Έχει ενδιαφέρον τι επιλέγεται εικαστικά ως σύμβολο κάθε περιοχής, από τη Διώρυγα της Κορίνθου ως την αρχαιολογία της Κρήτης, ενώ έχουμε μια από τις πρώτες εικαστικές καταγραφές της αρχιτεκτονικής των Κυκλάδων ως συμβολικής τουριστικής ταυτότητας των ελληνικών νησιών. Τα εξώφυλλα είναι δημιουργίες του ζωγράφου Περικλή Βυζάντιου. Οι οδηγοί σημείωσαν μεγάλη επιτυχία και είναι σχετικά σπάνιοι στις ελληνικές βιβλιοθήκες, ιδίως στη μορφή των ανεξάρτητων τευχών.

Δ 18

Ο παράνομος και αντιστασιακός Τύπος την περίοδο της κατοχής αποτελεί σημαντική σελίδα της ελληνικής εκδοτικής ιστορίας. Η συγγραφή, η αναπαραγωγή, η εκτύπωση, η διανομή, ακόμη και η απλή κατοχή ενός τέτοιου εντύπου επέσυρε κατά κανόνα σύλληψη, βασανιστήρια και εκτέλεση. Όλη η διαδικασία, από τη σύνταξη ως τη διανομή γινόταν υπό άκρα μυστικότητα. Οι εφημερίδες κυκλοφορούσαν σε περιορισμένα αντίτυπα και τυπώνονταν σε κρυφά τυπογραφεία, σε αυτοσχέδιους πολύγραφους με αυτοσχέδιο μελάνι ενώ ταυτόχρονα η εύρεση χαρτιού ήταν εξαιρετικά δύσκολη. Για ευνόητους λόγους δεν περιείχαν ονόματα συντακτών και διευθύνσεις και συχνά ο τόπος έκδοσης ήταν «το βουνό» / «κάπου» / «κάπου στο βουνό» / «κάπου στην Αθήνα», ενώ περίπλοκη επιχείρηση ήταν η μεταφορά και διανομή τους. Οι παράνομες εφημερίδες είχαν σκοπό την εμφύχωση του κατακτημένου λαού και την υποστήριξη του αγώνα για λευτεριά και μαζί με το ραδιόφωνο αποτελούσαν τη βασική πηγή πληροφόρησης.

Δ 19

Η Λέσχη του Δίσκου ήταν μουσικό κατάστημα, βιβλιοπωλείο, τυπογραφικό εργαστήριο και εκδοτικός οίκος που ιδρύθηκε το 1966 από την Έλση Σαράτση και τον Λάζαρο Γεωργιάδη. Επί 45 χρόνια σκοπός του εκδοτικού οίκου υπήρξε η διάδοση όλου του φάσματος της μουσικής δημιουργίας. Ο εκδοτικός οίκος διέκοψε τη λειτουργία του λόγω της κρίσης. Ο βασικός λόγος, σύμφωνα με την Έλση Σαράτση, ήταν ότι η αγορά αυτού του είδους στην Ελλάδα είναι πάρα πολύ μικρή και χωρίς ντόπια παραγωγή. Στο μουσικό-εκδοτικό αρχείο της Λέσχης του Δίσκου που φυλάσσεται στο ΕΛΙΑ μεταξύ άλλων μπορεί κανείς να βρει αλληλογραφία, μακέτες, τεκμήρια που χρησιμοποιήθηκαν στις εκδόσεις, δελτία μελών, παραγγελίες πελατών κ.α.

Δ 20

Θα κλείσουμε με το αρχείο της Έλλης Παπά που φυλάσσεται στο ΕΛΙΑ όπου υπάρχει μια σειρά από βιβλία μινιατούρες γραμμένα ή διασκευασμένα από την ίδια, ζωγραφισμένα και βιβλιοδετημένα στο χέρι με συναρπαστική λεπτομέρεια, τα οποία δημιούργησε για το γιο της ενώ βρισκόταν στη φυλακή λόγω της πολιτικής της δράση τον Δεκέμβριο του 1950.

«[...] δεν ήξερα αν μια σειρά από βιβλία μινιατούρες θα άρεσε στο γιο μου [...]. Κι εμένα μου είχε κολλήσει η ιδέα πώς η πρώτη, τελείως προσωπική, του βιβλιοθήκη έπρεπε να έχει αυτό το λιλιπούτιο σχήμα [...]. Κάθε μήνα θα του έστελνα ένα τόσο δα βιβλιαράκι, φτιαγμένο όλο από τα χέρια μου [...]. έχει πει η Έλλη Παπά γι' αυτά τα βιβλιαράκια που κυκλοφόρησαν από το ΕΛΙΑ για το ευρύ κοινό μετά από την πανομοιότυπη αναπαραγωγή τους το 2006. Οι τυπογράφοι, οι εκδότες και οι επιμελητές τους πραγματοποίησαν επουσιώδεις αλλά τυποτεχνικά αναγκαίες μεταβολές. Σε ορισμένες περιπτώσεις πρόσθεσαν λευκές σελίδες ή παρουσίασαν με άλλο τρόπο όσες εικόνες ήταν αναδιπλούμενες στην πρωτότυπη χειροποίητη βιβλιοδεσία τους. Τέλος δεν κατόρθωσαν να αναπαράγουν τα υφασμάτινα

περιβλήματά τους και τους προσαρτημένους υφασμάτινους σελιδοδείκτες. Στο σημείωμα τους στην έκδοση αναφέρουν: «δεν μπορούμε βέβαια να φτάσουμε την αίσθηση των πρωτοτύπων, μοιραζόμαστε, όμως, με τους μικρούς και μεγάλους αναγνώστες μια ξεχωριστή νίκη του βιβλίου».